

3. Інформаційний бюллетень Національного Темпус-офісу в Україні, №3/2010. – С.22-27.

УДК: 378.046:502

Боголюбов В.М. (Україна, Київ)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Актуальність проблеми. Після конференції в Ріо-де-Жанейро було прийнято багато міжнародних документів, де підкреслюється необхідність інтеграції принципів сталого розвитку в системи освіти на дошкільному, шкільному і на рівні вищої школи, включаючи неформальну і освіту [1,2,3]. Принципи сталого розвитку повинні бути включені у всі освітні програми і мають розглядатись як елемент постійного і неперервного навчання і виховання, тобто повинні формувати особливий освітній напрям – освіту в інтересах сталого розвитку (ОСР).

Сучасна концепція ОСР базується на Університетській хартії по сталому розвитку (Женева, 1994), Белградській хартії (ЮНЕСКО-ЮНЕП, 1975), Тбіліській декларації (ЮНЕСКО-ЮНЕП, 1977) і Салонікській декларації (ЮНЕСКО, 1997), а її основу складає прийнятий у 1992 році в Ріо-де-Жанейро “Порядок денний на 21 століття”. Відповідно до Університетської хартії університети та інші навчальні заклади повинні заохочувати впровадження в навчальні програми екологічні аспекти і головні принципи переходу суспільства до сталого розвитку, незалежно від їх професійного спрямування і характеру діяльності [4]. Питання про необхідність міжнародних угод і дій в галузі ОСР на глобальному рівні вперше було поставлено в процесі підготовки до Всесвітнього саміту з сталого розвитку в Йоханесбурзі.

Освіта в інтересах сталого розвитку стала пріоритетним напрямком при формуванні освітніх програм багатьох країн світу після оголошення Декади ООН «Освіта в інтересах сталого розвитку» (2005-2014 рр.). З метою прискорення впровадження і використання принципів ОСР у 2005 році Європейською Економічною комісією (ЄЕК) ООН була підготовлена і прийнята Регіональна Стратегія з Освіти для сталого розвитку [5]. Загальною метою цієї стратегії є забезпечення всіх людей необхідними знаннями щодо сприяння сталому розвитку. При цьому ОСР має забезпечити екологізацію свідомості людей і здатність вести узгоджений з принципами сталого розвитку спосіб життя – бути більш інформованими, моральним і відповідальними по відношенню до природи і забезпеченню можливостей майбутніх поколінь забезпечувати свої потреби, тобто жити в гармонії з природою.

Характеристика концепцій і стратегій ОСР в різних країнах. Глава 36 «Порядку денного на 21 століття» на перше місце ставить переорієнтацію всієї системи освіти на питання сталого розвитку і забезпечення практичної підготовки всіх прошарків суспільства в галузі сталого управління територіями, ресурсами і галузями господарства. При цьому уряди повинні постійно вдосконалювати систему базової освіти і забезпечувати розуміння широкою громадськістю принципів і перспектив реалізації сталого розвитку.

У стратегії ЄЕК ООН зазначається, що кожна країна несе відповідальність за розробку і реалізацію власної Стратегії освіти для сталого розвитку. Для цього потрібна всебічна активна підтримка (економічна і політична) принципів сталого розвитку на державному і регіональному рівнях шляхом створення Рад зі сталого розвитку, які б об'єднували фахівців різних галузей і сфер суспільства.

Більшість країн Європейського Союзу і СНГ мають як політичну, так і економічну підтримку принципів ОСР на державному рівні. Так в Республіці Узбекистан ще у 1998 році прийнята Концепція і Національна Стратегія сталого розвитку, в рамках якої пріоритетним напрямом визнано процес підготовки національних кадрів з метою підвищення ефективності управління людським ресурсами залучення всіх громадян Узбекистану до процесу переходу до сталого розвитку [6].

В прийнятих урядом Республіки Таджикистан (РТ) головних програмних документах «Національній Стратегії Розвитку до 2015 р.» і в «Стратегії зниження бідності на 2007- 2009 рр.», поставлена задача підвищення екологічної освіченості керівників і природокористувачів всіх рівнів, включаючи фермерів шляхом розвитку екологічної освіти через розвиток мережі і потенціалу навчальних центрів для навчання сталому розвитку. В рамках реалізації цих програм екологічна освіта впроваджена практично на всіх рівнях освіти. Відповідно до ст.73 Закону РТ «Про охорону природи» в республіці повинно забезпечуватись обов'язкове викладання екологічних знань в усіх навчальних закладах [7].

Урядом Російської Федерації ще в 1996 році була затверджена «Концепція переходу Російської Федерації до сталого розвитку», у 2000 році – «Національна доктрина освіти в Російській Федерації», у 2002 – «Екологічна доктрина Російської Федерації», а в 2006 році розроблена концепція освіти для сталого розвитку з врахуванням міжнародного досвіду, зокрема стратегії ЄЕК ООН [8,9]. В стратегії переходу на нову модель розвитку пріоритетною вважається "...формування людини нового типу (ноосферної особистості) готової і здатної до реалізації ідеї екологобезпечного сталого розвитку..." [10].

У «Програмі...» (1999) і «Концепції ...» (2003) екологічної освіти Республіки Казахстан відмічено, що ефективна система екологічної освіти є одним з головних інструментів забезпечення сталого розвитку суспільства. Для республіки Казахстан в перехідний період є особливо актуальною розробка власної соціально-економічної моделі сталого розвитку, яка б враховувала національні особливості країни і досвід інших країн [11].

На сьогоднішній день в Україні відсутня не тільки Стратегія освіти для сталого розвитку, але й сама Стратегія (і навіть концепція) сталого розвитку. Оpubліковано декілька проектів Концепції сталого (стійкого) розвитку України, розроблених різними колективами. У 2002 р. Міністерством освіти і науки України була затверджена Концепція екологічної освіти України [12], після чого екологічна компонента у вигляді дисципліни «Екологія» стала нормативною практично для всіх напрямів підготовки фахівців в Україні. Постановою Верховної Ради України у 1999 р. затверджено "Концепцію сталого розвитку населених пунктів", яка практично не виконується.

До небагатьох позитивних моментів формування ОСР в Україні можна віднести той факт, що проект галузевого стандарту вищої освіти (2004 р.) з напрямку "Екологія" для освітньо-кваліфікаційного рівня "Магістр" передбачає включення в навчальні плани нормативної дисципліни "Стратегія сталого розвитку" [13]. Окрім того, за власної ініціативи з 2007 р. Національний університет біоресурсів і природокористування України (НУБіПУ), Національний технічний університет України "КПІ" та «Національний транспортний університет» (м. Київ) ввели цю дисципліну як обов'язкову в навчальні плани підготовки магістрів всіх спеціальностей.

З 2008 р. на факультеті екології та біотехнологій НУБіПУ відкрито магістерську програму "Соціоекологічна експертиза та сталий розвиток с.-г.територій", а на факультеті другої вищої та післядипломної освіти НТУУ "КПІ" відкрито магістерську програму "Сталий розвиток та глобальне управління". Метою цих програм є підготовка менеджерів та аналітиків, спроможних приймати екологічно виважені управлінські рішення у умовах глобалізації суспільства.

Управлінням освіти і науки Дніпропетровської облдержадміністрації спільно з Дніпропетровським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти у 2009 р. розроблена програма "Освіта для сталого розвитку" [14], метою якої є реконструювання змісту освіти в області на засадах сталого розвитку суспільства. В програмі підкреслюється, що освітньо-виховні заклади повинні забезпечувати не тільки необхідними знаннями, але й прищеплювати цінності суспільства сталого розвитку та вчити вмінню приймати самостійні рішення щодо збереження довкілля і дотримання принципів соціальної справедливості.

Отримані результати. Системоутворюючим фактором в системі освіти для сталого розвитку багато вчених вважають екологічну культуру [15]. При цьому екологічний імператив має стати визначальним у розвитку як матеріального виробництва, так і духовної культури. Формування в суспільстві екологічного імперативу неможливе без переосмислення головних морально-етичних принципів життя і діяльності людини [16]. За словами академіка М.М.Моїсєєва «...менталітет людини і деякі характеристики його психічної конституції вже не відповідають новим умовам життя і мають бути змінені відповідним вихованням...».

Екологічна етика і екологічна культура є регулюючими факторами в системі взаємодії людини з навколишнім середовищем, а перехід суспільства до сталого розвитку має носити *етичний характер*, пов'язаний зі змінами у ціннісних орієнтаціях багатьох людей [17]. Ступінь руйнування біосфери значною мірою залежить від надміру витратного і споживацького стилю життя так званих "елітних" груп населення. Тому освіта для сталого розвитку має включати етичні ідеали як обов'язковий навчальний елемент, що виступатиме дороговказом для створення суспільства, яке б знаходилося в гармонії з природою.

Можна вважати, що екологічна культура має *три складові*: відношення людини до природи, відношення людини до суспільства і відношення людини до самої себе [15]. При цьому культура відношення людини до природи відображає екологічні знання людства; культура відношення людини до інших людей відображає принципи організації діяльності на основі знання законів природокористування і можливих наслідків для суспільства, а культура відношення людини до самої себе відображає особливості внутрішнього світу людини, наявність екологічної свідомості і можливість самостійно приймати екологічно виважені рішення. Тільки при умові поєднання в кожній людині всіх трьох складових можна говорити про наявність в суспільстві екологічної культури, яка забезпечить збалансовану і гармонійну взаємодію Суспільства з Природою.

Система ОСР повинна також включати *три складові* – екологічну, соціальну і економічну [18]. *Екологічна підсистема ОСР* має включати *вивчення* екологічних параметрів сталого розвитку, зокрема, загальних природничих принципів і законів розвитку суспільства на Землі, причини і наслідки розвитку глобальних екологічних проблем при взаємодії Суспільства і Природи, а також проблеми повноти і достовірності знань про взаємодію Суспільства і Природи.

Соціальна підсистема ОСР повинна *забезпечувати вивчення* соціальних параметрів, які необхідно забезпечувати при переході суспільства до сталого розвитку: показники якості і безпеки життя, проблеми моніторингу показників сталого розвитку, проблеми формування нових морально-етичних принципів суспільства, проблеми культурного простору і культурної спадщини та етногенезу в контексті сталого розвитку тощо.

Економічна підсистема ОСР повинна об'єднувати вивчення головних ідей і факторів соціально-економічного розвитку з відповідними екологічними обмеженнями: економічні параметри сталого розвитку з урахуванням демографічних проблем і ресурсних обмежень; проблеми екологізації економіки; проблеми забезпечення соціально-економічної справедливості при використанні природних ресурсів тощо.

Поєднання цих трьох підсистем ОСР в єдину систему визначає головну відмінність освіти для сталого розвитку від екологічної освіти і має забезпечити перехід на більш високий рівень розвитку Суспільства і нову якість загальної освіти. Розвиток і впровадження цілісної системи ОСР повинно забезпечити:

- перехід від принципів кількісного економічного зростання до принципів збалансованого соціально-економічного розвитку з урахуванням екологічних обмежень;
- забезпечення високої якості і безпеки життя населення, яке визначається економічною стабільністю і соціальною захищеністю людей;
- збереження стійкості біосфери як основи існування людини і суспільства шляхом впровадження принципів збалансованого природокористування, збереження біологічного і ландшафтного біорізноманіття;
- становлення всебічно освіченої особистості з активною життєвою позицією, яка свідомо сповідує принципи самообмеження у використанні природних ресурсів.

Висновки

В «Порядку денному на XXI століття» пропонується за допомогою системи освіти перетворити концепцію сталого розвитку суспільства в систему духовних і професійних установок людства.

Головною метою системи ОСР можна вважати сприяння екологізації свідомості, своєчасне отримання знань, вмінь і навичок, для попередження і вирішення соціально-економічних проблем з урахуванням екологічних обмежень, а також для підвищення якості життя нинішнього і майбутніх поколінь на основі принципів сталого розвитку.

До головних завдань освіти для сталого розвитку треба віднести формування нової системи морально-етичних цінностей в суспільстві, які б сприяли відповідним змінам менталітету сучасної людини і встановлення нової моральності – моральності суспільства сталого розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Заява Міністрів охорони довкілля країн ЄЕК ООН про освіту в інтересах сталого розвитку / Процес Довкілля для Європи. – Київ, 2003.
2. Програма дій “Порядок денний на 21 століття”/ Пер. з англ.: ВГО “Україна. Порядок денний на 21 століття”. К.: Інтелсфера, 2000. – 360 с.
3. Програма дій з подальшого впровадження Порядку денного на 21 століття” / Переклад з англ.: ВГО “Україна. Порядок денний на 21 століття”. – К.: Інтелсфера, 2000. – 58 с.
4. Элиас В.В. Обзор важнейших международных соглашений в области образования для устойчивого развития. – <http://www.ecoaccord.org/edu/Obzor-Int.agreements.htm>
5. Стратегія ЄЕК ООН освіти для сталого розвитку: Пер. з англ. – Одеса: Екологія, 2005. – 44 с.
6. Нигматов И. Концепция образования для устойчивого развития (ОУР). Проект. – http://www.econews.uz/index.php?option=com_content&view=article&id=199%3A2022010-page-42&catid=20%3Arecord&Itemid=30&limitstart=2.
7. Скочилев Ю.В. Обзор прогресса Экологического Образования (ЭО) и Образования для устойчивого развития (ОУР) в Республике Таджикистан. 2006- 2008 г.
8. Концепция образования для устойчивого развития в классических университетах РФ. – <http://www.sustainable-cities-net.org.ua/projectshow.php?id=15>.
9. Калинин В.Б. Концептуальные основы образования для устойчивого развития / Открытое общество и устойчивое развитие: местные проблемы и решения" // Вып. XIII. – М.: МГИДА, 2002. http://www.unesco.kz/education/cdrom/ssdkz/topic1/osnovy_ obrazovaniya_kalinin.htm
10. Гуманитарно-экологическое образование в Гуманитарно-Экологическом Институте в интересах устойчивого развития (концепция) http://www.mgeu.ru/razvitie/index.php?ELEMENT_ID=76.
11. Шалгымбаев С.Т. Экологическое образование как составляющая устойчивого развития – Опыт и инициативы Центральной Азии в области экологического образования для устойчивого развития. – Алматы: ТОО "Контур", 2004. – С.18.
12. Концепція екологічної освіти України // Інформаційний вісник НМЦ вищої освіти МОН України. – 2002. – №9. – С.50-61.
13. Боголюбов В.М., Прилипко В.А., Клименко М.О. Стратегія сталого розвитку / Типова навчальна програма. – К.: Аграрна освіта, 2009. – 15 с.
14. Комплексна програма Дніпропетровської облдержадміністрації "Освіта для сталого розвитку" на період 2009-2015 рр. – Дніпропетровськ, 2009.
15. Нечай О.А. Место экологического образования в системе образования для устойчивого развития // Региональные проблемы экологии: пути решения: материалы IV междунар. экол. симпозиума, Новополоцк, 21–23 ноября 2007 г.: в 3 т. / Полоц. гос. ун-т; отв. за вып. В.К.Липский. – Новополоцк, 2007. – 2 т. – С.192–196.
16. Моисеев Н.Н. Судьба цивилизации. Путь разума. – М.: МНЭПУ, 1998.
17. Марушевський Г.Б. Етика збалансованого розвитку. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2008. – 440 с.
18. Образование в интересах устойчивого развития: практика и приоритеты в регионе ЕЭК ООН. Отчет о предварительном исследовании. Европейский ЭКО-Форум. Январь - май 2004 г.